

Δημήτριος Καραμπερόπουλος

Η Ελληνική Ιατρική κατά την Μεταβυζαντινή περίοδο (Τουρκοκρατία-Λατινοκρατία) μέχρι την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών

(Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ*,
Αφιέρωμα «Ιστορία της Ελληνικής Ιατρικής», τεύχ. 504, Ιούνιος
2010, σελ. 44-51)

Η μεταβυζαντινή ελληνική ιατρική κατά την περίοδο της ξενικής κυριαρχίας (Τουρκοκρατίας-Λατινοκρατίας) αποτελεί μια σημαντική σελίδα της ελληνικής γενικότερα ιατρικής, διότι έδρασε σε αντίξοες συνθήκες λόγω της σκλαβιάς και όπως διαπιστώνεται από την έρευνα δεν υφίσταται κενό μεταξύ της βυζαντινής και της νεώτερης ελληνικής ιατρικής, που αρχίζει με την ίδρυση της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών (1837).

Τα ελληνικά ιατρικά χειρόγραφα κατά την βυζαντινή περίοδο αποτελούσαν την κύρια πηγή ιατρικής γνώσης και μέσω αυτών έγινε η μεταφορά της και στην Ευρώπη. Με την πρώτη κατάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Σταυροφόρους άρχισε η συστηματική λαφυραγώγηση των χειρογράφων με έργα του Αριστοτέλους, Ιπποκράτους, Γαληνού, Ορειβασίου, Αετίου κ.ά, που αυξήθηκε μετά την οριστική της πτώση και κατάληψή της από τους Οθωμανούς.

Τα Πανεπιστήμια της Ιταλίας και αργότερα της Γαλλίας εγκοιλώθηκαν την ελληνική ιατρική, περιλαμβάνοντάς την στα προγράμματα εκπαίδευσής τους. Τα έργα του Αριστοτέλους, Ιπποκράτους και Γαληνού μεταφράζονται στα λατινικά και συστηματικά διδάσκονται στα Πανεπιστήμια της Ιταλίας κατά τον 16 και 17^ο αιώνα. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι με τις γνώσεις του Γαληνού οι Ιατρικές Σχολές των ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων προχώρησαν στην περαιτέρω ανάπτυξη της ανατομίας καθώς και των άλλων κλάδων της ιατρικής. Επίσης μεταφράζονται και άλλα σημαντικά ιατρικά χειρόγραφα, όπως για παράδειγμα το *Μέγα Δυναμερόν* του Νικολάου Μυρεψού του 13^{ου} αιώνα-απόκειται τώρα

στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας-το οποίο είχε μεταφραστεί στα λατινικά τον 14^ο αιώνα και αποτελούσε μέχρι και τον 17^ο αιώνα την Γαλλική Φαρμακοποιία.

Οι Έλληνες δεν έπαυσαν να αποκτούν την επιστημονική ιατρική, παρά την διακοπή της διδασκαλίας της στον ελληνικό χώρο μετά την οθωμανική κυριαρχία. Σπούδαζαν ιατρική στα Πανεπιστήμια της Ευρώπης, στις Ιατρικές Σχολές κυρίως της Ιταλίας, αλλά και της Γερμανίας, Αυστρίας, και Γαλλίας. Έχουν, ήδη, δημοσιευθεί σχετικοί κατάλογοι με τα ονόματα των Ελλήνων πτυχιούχων της Ιατρικής σε μερικά Πανεπιστήμια κατά τους μεταβυζαντινούς αιώνες. Αρκετοί Έλληνες ιατροί είχαν εκπονήσει και διδακτορικές διατριβές, όπως για παράδειγμα αναφέρουμε εκείνη του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του εξ Απορρήτων για την κυκλοφορία του αίματος, που εκδόθηκε στα λατινικά το 1664, και τώρα επίκειται η έκδοσή της στα ελληνικά με σχετικό σχολιασμό.

Τα ιατρικά χειρόγραφα

Τα ιατρικά χειρόγραφα, που βρίσκονταν στα Μοναστήρια και σε βιβλιοθήκες ιδιωτών, αντιγράφονταν πολλές φορές και κυκλοφορούσαν ευρέως στον ελληνικό χώρο μεταξύ του λαού από τον 15^ο και μέχρι τα τέλη του 18^{ου} και κατ' αυτόν τον τρόπο αποτελούσαν πηγή ιατρικής γνώσης. Ιδιαίτερα διαδεδομένα ήταν τα χειρόγραφα, τα οποία περιείχαν πρακτικές ιατρικές οδηγίες και συνταγές για διάφορες παθήσεις, τα ονομαζόμενα «Ιατροσόφια». Αυτά περιείχαν σύντομες θεραπευτικές συμβουλές μαζί με συνταγές από τα ιατρικά κείμενα αρχαίων και βυζαντινών ιατρών και μερικές φορές συμπληρώνονταν με ιατρικές γνώσεις των επόμενων αιώνων. Τα περισσότερα εξ αυτών είναι ανώνυμα και αντιγράφονταν από το λαό για ατομική και οικογενειακή χρήση, γι' αυτό και πάρα πολλά «ιατροσόφια» έχουν διασωθεί.

Κυκλοφορούσαν επίσης και ιατρικά χειρόγραφα, τα οποία ήταν γραμμένα από γιατρούς της εποχής. Ενδεικτικά αναφέρουμε την περίπτωση του ιατρού Μάρκελλου Κοντοπίδη, ο οποίος έγραψε στα 1728 το χειρόγραφό του με τίτλο «Θησαυρός υγείας», για να το συμβουλευθούν οι εμπειρικοί γιατροί, καθώς και οι απλοί άνθρωποι, όταν δεν θα έβρισκαν επιστήμονα ιατρό. Μάλιστα σημειώνει ότι όσα γράφει τα είδε στο νοσοκομείο της Πάδοβας στα επτά χρόνια που ήταν δίπλα σε φημισμένους ιατρούς.

Υπάρχουν όμως και χειρόγραφα, που είναι μετάφραση ευρωπαϊκών επιστημονικών βιβλίων και μέσω αυτών οι Έλληνες γιατροί μεταφέρουν τη σύγχρονη ιατρική γνώση. Μάλιστα το έργο, που μεταφράζουν, το αντιγράφουν και άλλοι, γι' αυτό και βρίσκονται πολλά αντίτυπα του ίδιου χειρογράφου, ένδειξη της ευρείας διάδοσής τους, διότι κάλυπταν τις ιατρικές ανάγκες του λαού. Από τα πολλά του είδους αυτού χειρόγραφα ενδεικτικά αναφέρουμε τρία μόνο παραδείγματα: το πολυσέλιδο χειρόγραφο της Ανατομίας του Ισπανού Juan Ververde de Hamusco μετάφραση από τον Λέανδρο Πατούσα το 1723. Το βιβλίο του John Allen, *Σύνοψη Πρακτικής Ιατρικής* μεταφρασμένο από τον ιατρό Αλέξανδρο Γιακουλέα το 1745, του οποίου υπάρχουν εννέα χειρόγραφα. Το χειρόγραφο *Στοιχεία της θεωρητικής και πρακτικής φαρμακοποιητικής* του Μπομέ καθηγητού στο Παρίσι, που μετέφρασε από τα ιταλικά ο εξ Ιωαννίνων ιατρός Κωνσταντίνος Φίτζιος.

Οι επιστήμονες ιατροί δεν επαρκούσαν να καλύψουν τις ιατρικές ανάγκες του ελληνικού χώρου, με αποτέλεσμα κατά την μεταβυζαντινή εποχή ένα μέρος του πληθυσμού έβρισκε ιατρική φροντίδα στους πρακτικούς ιατρούς, οι οποίοι αποκαλούνταν στα κείμενα της εποχής με διάφορα ονόματα: *«τζαρλατάνοι, εμπειρικοί, κομπογιαννίτες, σακκουλιαραίοι, ιατροκάπηλοι, αγύρτες, γόητες γιατροί»*. Μάλιστα ο Αδαμάντιος Κοραής στην έκδοση των έργων του Ιπποκράτους αντί προλόγου έβαλε την προσφωνητική επιστολή προς τους σπουδάζοντας την Ιατρική Έλληνες νέους ελπίζοντας ότι *«θέλει συνεργήσει η επιστολή αυτή εις το να ελαττώση τον αριθμόν των γοήτων ιατρών, οι οποίοι θερίζουσι την Ελλάδα ίσα με την πανώλη»*.

Έλληνικά ιατρικά βιβλία του 18^{ου} αιώνας και μετά

Η ιατρική γνώση από τον 18^ο αιώνα μεταφέρονταν στον ελληνικό χώρο και με τα έντυπα βιβλία, τόσο τα ιατρικά, όσο και τα βιβλία γενικής παιδείας: φυσικές, χημείες, φιλοσοφικά, σχολικά εγχειρίδια, θρησκευτικά κ.ά. Το πρώτο γνωστό μέχρι σήμερα τυπωμένο ιατρικό βιβλίο είναι του Ηπειρώτη ιατρού Σταύρου Μουλαΐμη, που εκδόθηκε στη Βενετία το 1724. Ο γιατρός αυτός μετά τη λήψη του πτυχίου του για να βοηθήσει τους συμπατριώτες του έγραψε το βιβλίο με τίτλο *«Αντιδοτάριον»*, δηλ. τι αντίδοτα φάρμακα θα έπρεπε να έχουν οι κάτοικοι της υπαίθρου για τις περιπτώσεις δηγμάτων από σκορπιούς, φίδια κλπ. και ιδιαίτερα οι άποροι και

πένητες, καλύπτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια μεγάλη ανάγκη των κατοίκων των αγροτικών περιοχών.

Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνας παρατηρείται μία σημαντική αύξηση του αριθμού εκδόσεως ελληνικών ιατρικών βιβλίων και ιδιαίτερα κατά τις δύο προεπαναστατικές δεκαετίες, δια των οποίων η ιατρική γνώση μεταφέρονταν στον ελληνικό χώρο. Ο ιατρός Αναστάσιος Γεωργιάδης καθηγητής αργότερα στην Ιατρική Σχολή του νεοϊδρυθέντος Πανεπιστημίου Αθηνών στο βιβλίο του *Ιατροφιλοσοφική Ανθρωπολογία*, (Βιέννη 1810) τονίζει ότι η πρόοδος ενός έθνους στις επιστήμες και τις τέχνες φαίνεται από τα σχετικά βιβλία που συγγράφονται ή μεταφράζονται. Και ο ιατρός Ιωάννης Νικολίδης στα 1794 για τη διαφώτιση του λαού στην αντιμετώπιση και προστασία από τη μολυσματική νόσο «μαλαφράντζα» (=σύφιλις) τονίζει ότι «*δεν μπορεί ποτέ να είναι άλλος κανένας καλλίτερος και σιγουρότερος και ευκολώτερος τρόπος, πάρεξ να εύγουν εις το φως παρόμοια βιβλία περί της μαλαφράντζας και περί της θεραπείας της*».

Το επίπεδο των ιατρικών γνώσεων, που μεταφέρονταν στον ελληνικό χώρο με τα βιβλία καθώς και με περίφημο προεπαναστατικό περιοδικό «Ερμής ο Λόγιος», διαπιστώνεται ότι ήταν υψηλό. Οι συγγραφείς των ιατρικών βιβλίων, που μεταφράζονται στα ελληνικά, είναι διακεκριμένοι ιατροί με ακαδημαϊκούς τίτλους και τα βιβλία τους είχαν απήχηση στον ευρωπαϊκό χώρο με πολλές επανεκδόσεις και μεταφράσεις σε άλλες γλώσσες, όπως ενδεικτικά αναφέρουμε τον πολυγραφότατο διάσημο ιατρό της Λωζάννης Tissot, του οποίου τρία βιβλία είχαν πολλές επανεκδόσεις και μεταφράστηκαν σε πολλές γλώσσες. Δύο βιβλία του μεταφράστηκαν από τον λόγιο Γεώργιο Βεντότη «*Αυνανισμού επιτομή*», 1777, και «*Νουθεσίαι εις τον λαόν*», 1780, και ένα από τον ιατρό Κωνσταντίνο Μιχαήλ «*Εγχειρίδιον Περί της των πεπαιδευμένων τε και άλλων ανθρώπων υγείας*», 1785.

Τρία ιατρικά βιβλία, που ήταν διδακτορικές διατριβές, μεταφράστηκαν στα ελληνικά και είχαν την έγκριση των καθηγητών των ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων: του ιατροφιλόσοφου Θωμά Μανδακάση στα 1757, του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας ιατροφιλόσοφου Δημητρίου Καρακάση στα 1760 και του ιατρού Ιωάννου Σεραφείμ στα 1815, του οποίου τη διατριβή για τη χολέρα μετέφρασε την ίδια χρονιά στα ελληνικά ο ιατρός Γεώργιος Κοζάκης Τυπάλδος, με σκοπό να μάθουν και οι Έλληνες αναγνώστες τη σύγχρονη επιστημονική γνώση, η οποία είχε την έγκριση της Ιατρικής Σχολής του Παρισιού. Σημειώνουμε ότι χάθηκαν για την Ελληνική

Γραμματεία οι διδακτορικές διατριβές των άλλων Ελλήνων ιατρών, που δεν μεταφράστηκαν στα ελληνικά.

Τα βιβλία που εκδόθηκαν στα ελληνικά είχαν την αποδοχή και έγκριση εγκρίτων επιστημόνων των ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων και απέχουν χρονικά από την αντίστοιχη ευρωπαϊκή έκδοση κατά μέσον όρο 6.6 χρόνια, στοιχείο που δείχνει πόσο γρήγορα, παρά τις δύσκολες συνθήκες της εποχής, μεταφέρονταν στον ελληνικό χώρο η επιστημονική γνώση. Η ιατρική βιβλιογραφία, η οποία περιέχεται στα ελληνικά ιατρικά κείμενα της εποχής, είναι η σύγχρονη τότε ευρωπαϊκή ιατρική βιβλιογραφία, γεγονός το οποίο δείχνει το επίπεδο ενημέρωσης των Ελλήνων συγγραφέων και τη μεταφορά της επίκαιρης επιστημονικής ιατρικής γνώσης.

Η καινούργια γνώση περί οξυγόνου ως απαραίτητου στοιχείου στην αναπνοή, που το 1790 είχε τεκμηριωθεί από τον Α.Λ. Lavoisier μεταφέρεται σε λίγα χρόνια στον ελληνικό χώρο το 1799 με το βιβλίο που μεταφράστηκε και εκδόθηκε στη Βιέννη από τον Ανθιμο Γαζή με τίτλο *«Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών ή σύντομος ανάλυσις της πειραματικής νεωτέρας φιλοσοφίας»*.

Το ενδιαφέρον Ελλήνων για την γνώση της ανατομίας διαπιστώνεται από το γεγονός ότι αποστέλλονται το 1815 συλλογές ανατομίας σε σχολεία της Κεφαλονιάς και από τον ιατρό Πέτρο Ηπήτη το 1818 στη Σχολή της Χίου. Επίσης σε εγκυκλοπαιδικό βιβλίο του 1812 καταχωρίζονται και έγχρωμες ανατομικές εικόνες, οι οποίες αποτελούν τις πρώτες έγχρωμες ανατομικές εικόνες στα ελληνικά, καθώς και ο ανθρώπινος σκελετός σε πρόσθια και οπίσθια όψη.

Πρώτη περιεκτική περιγραφή της κυκλοφορίας του αίματος στα ελληνικά θεωρείται εκείνη, που περιέχεται στο βιβλίο *«Φυσικής απάνθισμα, 1790, του Ρήγα Βελεστινλή, και είναι αυτούσια μεταφορά από σχετικό κείμενο της Γαλλικής Εγκυκλοπαιδείας των Diderot και D Alembert. Επίσης λίγα χρόνια αργότερα ο Ανθιμος Γαζής δημοσιεύει το 1799 ανατομική εικόνα στην οποία δείχνεται «η εξάπλωσις του αίματος εις όλον το σώμα δια των αρτηριών και η επάνοδος αυτού δια των φλεβών άθις εις την καρδίαν» και που αποτελεί την πρώτη εικόνα ανατομικού παρασκευάσματος, που δημοσιεύεται σε ελληνικό βιβλίο.*

Η καινούργια γνώση ότι το ερυθρό χρώμα του αίματος οφείλεται στην επαφή του αίματος στον πνεύμονα με το οξυγόνο του εισπνεομένου αέρος, περιγράφεται από τον ιατρό Κων. Βαρδαλάχο το

1812. Επί πλέον ο ιατρός Αναστάσιος Γεωργιάδης συμπληρώνει πως στη ερυθρά χροιά του αίματος συμβάλλει και ο σίδηρος που υπάρχει στο αίμα, γνώση που εκείνα τα χρόνια είχε ανακοινωθεί. Τα ερυθρά αιμοσφαίρια μνημονεύονται για πρώτη φορά σε ελληνικό βιβλίο στα 1757 από τον ιατρό Θωμά Μανδακάση ως «ερυθροίς του αίματος σφαιριδίσις».

Το ενδιαφέρον για την ανατομία της καρδιάς και την κυκλοφορία του αίματος ήταν μεγάλο, όπως διαπιστώνεται από το γεγονός ότι δημοσιεύεται ιδιαίτερο κεφάλαιο «Περί καρδιάς» ακόμη και σε θεολογικό βιβλίο του Νικοδήμου Αγιορείτου «Περί φυλακής των πέντε αισθήσεων», 1801. Σ' αυτό το κεφάλαιο ο Ανθιμος Γαζής καταχωρίζει επεξηγηματικό πίνακα αναγράφοντας και τους όρους «μικρή και μεγάλη κυκλοφορίας του αίματος», που καθιερώνονται στην ιατρική ορολογία. Οι ανατομικές αυτές εικόνες μετά τη μετάφραση του βιβλίου στα 1826 στα Ρουμανικά είχαν επίδραση στην επιστημονική σκέψη της νεώτερης Ρουμανίας και αποτελούν τα πρώτα επιστημονικά σχέδια που δημοσιεύθηκαν στη Ρουμανία.

Το προεπαναστατικό περιοδικό «Ερμής ο Λόγιος»

Οι καινούργιες ιατρικές γνώσεις της Ευρώπης μεταφέρονται στον ελληνικό χώρο και με το σημαντικό προεπαναστατικό περιοδικό *Ερμής ο Λόγιος*, που εκδόθηκε στη Βιέννη από το 1811-1821. Το δέκα τοις εκατό των σελίδων του περιοδικού αυτού είναι αφιερωμένο σε ιατρικά θέματα, των οποίων το επίπεδο ήταν υψηλό, διότι κατά κανόνα τα άρθρα που δημοσιεύονται είναι μετάφραση από έγκυρα περιοδικά της Ευρώπης της ίδιας περίπου χρονικής περιόδου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι δημοσιεύονται άρθρα από το αγγλικό περιοδικό *Philosophical Transactions*, από τα «Χρονικά της Φυσικής του Γκιλβέρτ» με τις πρόσφατες γνώσεις για τη δημιουργία της θερμότητας στον οργανισμό από την ένωση του οξυγόνου με το αίμα, γνώση που εκείνα τα χρόνια είχε αποκτηθεί. Δημοσιεύονται κατάλογοι με τα καινούργια ιατρικά βιβλία, που είχαν εκδοθεί και παρουσιάζεται το 1821 το μόλις προ μηνός εκδοθέν στο Παρίσι περιοδικό «Πειραματική Φυσιολογία», που εκδόθηκε από τον Γάλλο φυσιολόγο F. Magendie.

Η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού (1714)

Μετά την αρχαία και βυζαντινή ελληνική συμβολή στην πρόοδο της ιατρικής, στα 1714 έχουμε την μοναδική μέχρι σήμερα ελληνική συμβολή στην πρόοδο της ιατρικής, που συμβαίνει στον ελληνικό χώρο. Οι Έλληνες ιατροί Εμμ. Τιμόνης και Ιακ. Πυλαρινός πραγματοποιούν στον ελληνικό χώρο την πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού για την πρόληψη της ευλογιάς, γεγονός το οποίο αποτελεί την απαρχή της σωτήριας μεθόδου των εμβολιασμών, που στις μέρες η έχει γενικευθεί για πολλές αρρώστιες.

Οι παρατηρήσεις της επιστημονικής μεθόδου του Τιμόνη δημοσιεύθηκαν την ίδια χρονιά στο περίφημο της εποχής αγγλικό περιοδικό *Philosophical Transactions*, στο οποίο επίσης δημοσιεύθηκε και η μελέτη του Πυλαρινού. Με την εφαρμογή του εμβολιασμού του ονομασθέντος ευλογιασμού η θνησιμότητα από την ευλογιά κατέληξε στο ποσοστό του 1-2%. Η μέθοδος αυτή του ευλογιασμού είχε διαδοθεί σε όλη την Ευρώπη και την Αμερική και είχαν γραφεί πολλές σχετικές μελέτες. Μάλιστα ο Ιάκωβος Πυλαρινός, ο οποίος είχε αρχίσει το 1701 την επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού, θεωρείται ως ο πρώτος ανοσολόγος στο βιβλίο *Morton's Medical Bibliography*, (Πέμπτη έκδοση, 1991).

Η πρωτοποριακή αυτή εφεύρεση του εμβολιασμού στον ελληνικό χώρο από τους Έλληνες ιατρούς Τιμόνη και Πυλαρινό αποτέλεσε την αφετηρία για τροποποίηση της μεθόδου τους από τον Ed. Jenner, ο οποίος το 1798 αντί για υγρό από τις φλύκταινες του ανθρώπου, έπαιρνε υγρό από τις φλύκταινες των αγελάδων, ο αποκληθείς δαμαλισμός, με καλλίτερα αποτέλεσμα προστασίας, ο οποίος γρήγορα περνά και στον ελληνικό χώρο. Σχετικό βιβλίο στα ελληνικά για τη σωτήρια αυτή μέθοδο κυκλοφορήθηκε το 1805 με τίτλο «*Διδασκαλία παραινετική περί της χρήσεως της δαμαλίδος*». Καταχωρίζεται μάλιστα και ιδιαίτερος στατιστικός πίνακας, που είναι ο πρώτος ελληνικός ιατρικός στατιστικός πίνακας, και δείχνει την θεαματική πτώση του αριθμού των θανάτων από την ευλογιά μετά την εφαρμογή του δαμαλισμού το 1800 στη Βιέννη.

Νοσοκομεία

Ένα σημαντικό στοιχείο για τη νοσηλευτική πολιτική, που ακολουθούσαν οι Ελληνικές Κοινότητες κατά την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας για να καλύψουν τις υγειονομικές ανάγκες

των κατοίκων τους με επιστήμονες ιατρούς, αποτελεί η ανέγερση νοσοκομείων. Γνωρίζουμε ότι κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού λειτουργούσαν νοσοκομεία σε διάφορες πόλεις του ελληνικού χώρου: Κωνσταντινούπολη, Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Αγιον Ορος, Αδριανούπολη, Ραιδεστό Θράκης, Φιλιππούπολη, Χίο, Μυτιλήνη, Σμύρνη, Κυδωνίες, Προύσα, Αθήνα, Ναύπλιο, Ιωάννινα, Κέρκυρα, Χανιά, Βενετία, Τεργέστη, Βουκουρέστι, Ιεροσόλυμα, Ελληνικές Κοινότητες Νίζνης Ουκρανίας, Λιβόρνου.

Προσθέτουμε ότι στο περιοδικό *Ερμής ο Λόγιος* του 1812 δημοσιεύεται μελέτη του εκ Κερκύρας καταγόμενου ιατρού Λεονάρδου Βορδώνη για την ανάγκη δημιουργίας νοσοκομείου σε κάθε επαρχία ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες του λαού, και ακόμη ότι ο ιατρός Ιωάννης Βούρος τύπωσε αργότερα το 1831 σχετικό βιβλίο με τίτλο «Περί Νοσοκομείων σχεδιάσμα».

Ελληνική ιατρική ορολογία

Οι απαρχές της Ελληνικής Ιατρικής Ορολογίας βρίσκονται στην περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, της Νεοελληνικής Αναγέννησης. Στα ιατρικά κείμενα αυτής της περιόδου παρατηρείται μία προσπάθεια των συγγραφέων τους να πλάσσουν τους αντίστοιχους ελληνικούς ιατρικούς όρους για την Ανατομία, τη Φυσιολογία και την Παθολογία εφόσον δεν υπήρχε συγκεκριμένη ελληνική ιατρική ορολογία. Γι' αυτό εξάλλου ο Αδαμάντιος Κοραής το 1804 συνιστούσε στους Έλληνες τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας για να είναι σε θέση να πλάσσουν τους όρους της νέας γνώσης, την οποία μετέφεραν από την Ευρώπη στον ελληνικό χώρο. Πολλοί ιατρικοί όροι του Γαληνού χρησιμοποιούνται στη νεοελληνική ιατρική ορολογία, στοιχείο που δείχνει την εξοικείωση των Ελλήνων ιατρών με τα αρχαία ιατρικά κείμενα. Παρατίθενται ενδεικτικά είκοσι από τους πολλούς ιατρικούς όρους, οι οποίοι τότε πλάσθηκαν και έκτοτε καθιερώθηκαν στην νεοελληνική ιατρική ορολογία:

αγγειολογία
 αρθρικό υγρό
 βιωσιμότης
 διεγερσιμότης
 κυκλοφορικό σύστημα
 νευρικό σύστημα
 νευρολογία

νοσολογία
 ουροποιητικό σύστημα
 παγκρεατικό υγρό
 παθολογία
 παθολογική ανατομία
 παθολογική φυσιολογία
 συμπαθητικό νεύρο
 συσταλτικότητα
 τοξικολογία
 φαρμακολογία
 φαρμακογνωσία
 φαρμακευτική χημεία
 φαρμακευτική

Ο Ιπποκράτης στα ελληνικά ιατρικά κείμενα 18ου-19^{ου} αι.

Ενδιαφέρον έχει να επισημάνουμε ότι οι συγγραφείς των ελληνικών ιατρικών βιβλίων του 18^{ου} και αρχές 19^{ου} αι. εκτός από την γνώση της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιατρικής επιστήμης κατέβαλαν προσπάθειες να γνωρίσουν την αρχαία ελληνική ιατρική κληρονομιά και επί πλέον να την χρησιμοποιούν στα έργα τους, αποτελώντας κατ' αυτόν τον τρόπο παράδειγμα στους μεταγενέστερους Έλληνες ιατρούς. Παραθέτουν αποσπάσματα ιδιαίτερα από τα έργα του Ιπποκράτους, στοιχείο που δείχνει το ενδιαφέρον τους για την αρχαία ιατρική κληρονομιάς και ιδιαίτερα για τον πατέρα της ιατρικής, τον Ιπποκράτη. Είκοσι έξι έργα της Ιπποκρατικής Συλλογής με πρώτο τους «Αφορισμούς» καταγράφηκαν στα ιατρικά κείμενα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού με 153 συνολικό αριθμό αναφορών, εκ των οποίων οι 104 ήταν και με αποσπάσματα από τα έργα του Ιπποκράτους, ενώ 49 ήταν αναφορές με απλή παραπομπή σ' αυτά.

Νεώτερη ελληνική Ιατρική

Κατά τη χρονική περίοδο από την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 και μέχρι την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1837 τυπώθηκαν 36 ελληνικά ιατρικά βιβλία περισσότερα από όσα στις προηγούμενες περιόδους, στοιχείο που δείχνει την αναπτυσσόμενη δυναμική της ελληνικής ιατρικής. Η σημαντική αυτή αύξηση συνεχίσθηκε μετά την ίδρυση της Ιατρικής Σχολής Αθηνών. Το 1835 ιδρύθηκε η Ιατρική Εταιρεία Αθηνών, που υφίσταται μέχρι

σήμερα. Με την ίδρυση της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών αρχίζει έκτοτε και η περίοδος της Νεώτερης Ελληνικής Ιατρικής, η οποία παρουσιάζει αλματώδη ανάπτυξη κατά τον 19^ο αιώνα και τον 20^ο με την ίδρυση της δεύτερης Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και των άλλων Ιατρικών Σχολών Κρήτης, Πατρών, Ιωαννίνων, Θεσσαλίας και Αλεξανδρουπόλεως.

Σημαντικό επίσης στοιχείο στην ανάπτυξη της νεώτερης ελληνικής ιατρικής αποτελεί η έκδοση των ελληνικών ιατρικών περιοδικών αρχής γενομένης το 1836 με το περιοδικό «Ασκληπιός». Στη συνέχεια εκδόθηκαν πολλά ιατρικά περιοδικά, εκ των οποίων μερικά είχαν μακρόχρονη διάρκεια, δια των οποίων μεταφέρονταν οι καινούργιες ιατρικές γνώσεις της Ευρώπης. Ιδρύονται πολλές Επιστημονικές Ιατρικές Εταιρείες, οι οποίες πολλαπλασιάζονται κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην προσφορά της εξειδικευμένης ιατρικής γνώσης.

Συνοπτική Βιβλιογραφία:

1. Αριστ. Ευτυχιάδης, *Εισαγωγή εις την ελληνικήν θεραπευτικήν από του 1453 μέχρι των μέσων του 19^{ου} αιώνας*, Αθήνα 1985.
2. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον ελληνικό χώρο 1745-1821*, Βιβλιοθήκη Ιστορίας της Ιατρικής αρ. 1, Αθήνα 2003.
3. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού από τους Έλληνες ιατρούς Εμμ. Τιμόνη και Ιάκ. Πυλαρινό (αρχές 18^{ου} αι.)*, Αθήνα 2009.
4. Γιάννης Καράς, *Οι επιστήμες στην Τουρκοκρατία. Τόμος 3, Επιστήμες της ζωής*, Αθήνα 1994.
5. Γεράσιμος Ρηγάτος, *Η ιστορία της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών 1835-1985*, Αθήνα 1985.
6. Γ. Ρηγάτος, Κ. Απάκη, Β. Σάμιος, *Ελληνικός Ιατρικός Τύπος 1811-1988*, Ιατροτέκ, Αθήνα 1988.
7. Αριστ. Στεργέλλης, *Τα δημοσιεύματα των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Πάδοβας τον 17^ο και 18^ο αι.*, Αθήνα 1970.
8. Αγαμ. Τσελίκας, «Τα ελληνικά γιατροσόφια: μια περιφρονημένη κατηγορία χειρογράφων», στο *Ιατρικά Βυζαντινά Χειρόγραφα*, επιμ. Θαν. Διαμαντόπουλος, Αθήνα 1995, σελ. 57-69.
9. Armin Hohlweg, «Διάδοση και επιδράσεις της Βυζαντινής ιατρικής στους μετά την Αλωση χρόνους», στο *Ιατρικά*

Βυζαντινά Χειρόγραφα, επιμ. Θαν. Διαμαντόπουλος, Αθήνα, 1995, σελ. 31-56.